

**І.П. Вайноренє, аспірант, старший викладач
кафедри прикладної лінгвістики,
порівняльного мовознавства та перекладу
НПУ імені М.П. Драгоманова**

**СЛОВОТВІРНЕ ГНІЗДО З ВЕРШИНОЮ “ЕФЕКТ” В УКРАЇНСЬКІЙ
ТА ВЕРШИНОЮ “EFFECT” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ:
ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ**

Дослідження словотвірних гнізд (далі – СГ) у вітчизняній та зарубіжній дериватології посідають значне місце завдяки тому, що СГ, будучи комплексною структурованою одиницею мови, надає можливість дослідити синтагматичні та парадигматичні аспекти дериваційних процесів у неблизькоспоріднених мовах, виокремити лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, які впливають на утворення та функціонування СГ (І.В. Арнольд, К.Г. Городенська, Н.Б. Іваницька, Є.А. Карпіловська, О.С. Кубрякова, О.О. Селіванова, L. Bauer, L. Feldman, R. Lieber, Н.-J. Schmid та інші). У цьому зв'язку дослідження СГ залишаються *актуальними* і на сучасному етапі розвитку лінгвістики.

Метою розвідки є моделювання словотвірних гнізд з вершиною “ефект” в українській та вершиною “effect” в англійській мовах з їх подальшим зіставленням. Поставлена мета передбачає виконання таких *завдань*: уточнити дефініцію СГ; визначити, описати та зіставити параметри, що характеризують СГ з вершиною “ефект” у досліджуваних мовах.

При вивченні словотвірних гнізд часто виникають певні труднощі у встановленні їх меж. У сучасному мовознавстві “в дослідницькій практиці поширюється використання синхронно-діахронного методу, який дозволяє описати ціле гніздо від його витоків до сучасного стану” (Ширшов, 2005), тобто найбільш точно визначити межі синхронного СГ, віднести до одного гнізда похідні, що етимологічно пов'язані з вершиною або між собою та спрямовані

до вершини внутрішньою формою, не втративши мотиваційних зав'язків з твірними елементами.

Наразі існує розмаїття дефініцій СГ. Загально визнано, що СГ репрезентує собою складну цілісну систему, котра є наслідком упорядкування взаємозв'язків і відношень між спільнокореновими словами. У сучасній українській мові СГ інтерпретують як багаторівневу одиницю, що становить сукупність словотвірних ланцюжків (у синтагматичному плані) та парадигм (на парадигматичному рівні), об'єднання словотвірних типів і категорій (Русанівський, 2000).

О.М. Тихонов тлумачить СГ як “упорядковану відносинами похідності сукупність слів, що характеризуються спільністю кореня” (Тихонов, 2003). В процесі еволюції СГ може утворитись одне чи декілька нових СГ, набуто нових складових ланцюжка, або навпаки, втратити певні складники, ланцюжки та навіть гнізда. “Словотвірний ланцюжок – ряд однокоренових слів, побудованих відповідно до слів, побудованих відповідно до їхньої послідовності й мотивованості” (Селіванова, 2003). Необхідною умовою для включення дериватів до СГ є встановлення “живих” синхронічних зв'язків між похідними одиницями. Синхронічне та діахронічне співвідносяться таким чином, що вони є певними формами існування мовних явищ. У синхронії – “відносини між існуючими елементами”, у діахронії – “відносини наступності або відносини заступу” мовних елементів у часовому дослідженні (Немченко, 1985).

Словотвірна парадигма найбільш наочно ілюструє системну упорядкованість словотворення, виявляє реалізовані й нереалізовані можливості кожного твірного слова з урахуванням його семантичного потенціалу.

Походження номінацій на позначення лексеми “ефект” в українській та “effect” в англійській мовах є спільним. В англійській мові “effect” є похідною одиницею з латини через старофранцузьку мову (зафіксована у тринадцятому сторіччі): спочатку зі значенням “*execution or completion (of an act)*” (виконання або завершення (дії / акту)), у значенні “*impression produced on the beholder*”

(враження, справлене на спостерігача) використовується з 1736 року, а як “*sense in stage effect, sound effect, etc.*” (відчуття від сценічного, звукового ефекту тощо) вперше зафіксовано у 1881 році (OED). В українській мові “ефект” походить від латинського *effektus* “виконання, дія, вплив, результат”, пов’язане з дієсловом *efficio* “виготовляю, виконую, призначаю, доводжу” (*efficere* – “робити, спричинювати”), утвореним за допомогою префікса *ex-* (>*ef-* внаслідок асиміляції) “з-” від дієслова *facio* “роблю” (ЕСУМ, 1982). Праформа для обох лексем (“effect” і “ефект”) є спільною, оскільки складається з префікса *ex, ē, ec-* (“з, віддалений, далеко”) < PIt. **ez, *eks* (“з”) < PIE **h₁egh, *h₁eghs* (“з”) та дієслова *facere* (faciō “робити”) < PIt. **fak-i, *fek / *fak* (“зробити, зробив”) < PIE **d^heh₁-* (“зробив”); **d^hh₁-k-* (“робити”), **d^hh₁-k-i* (Леміш, 2013). Саме етимон демонструє частиномовний потенціал лексичної одиниці. Цікаво, що в англійській мові лексема “effect” має подвійну частиномовну приналежність, тобто є як іменником, так і дієсловом, а в українській мові – лише іменником, що також має особливий вплив на структуру СГ.

У складі СГ із вершиною “ефект” в українській та “effect” в англійській мовах між похідними спостерігаються синтагматичні та парадигматичні зв’язки, які оформлено у словотвірні пари, словотвірні ланцюжки (далі – СЛ) та словотвірні парадигми (далі – СП).

В українській мові обсяг СГ з вершиною “ефект”, до якого входять слова різних частин мови, загалом дорівнює чотирнадцяти (14) елементам:

Словотвірне гніздо з вершиною “ефект” в українській мові

вершина	I парадигма	II парадигма	III парадигма	IV парадигма
ефект	ефектний	ефективний	неефективний	неефективність
			ефективно	
			ефективність	
		ефектніший	ефективніший	наїефективніший
		ефектно		
	неефектний			
ефектор	ефекторний			

Серед них іменників – чотири (4), прикметників – вісім (8), прислівників – два (2); 7 (сім) СЛ і 4 (чотири) парадигми.

В сучасній англійській мові вершиною зв'язного гнізда в більшості випадків є зв'язаний корінь, що можна виділити в запозичених словах, яким також є вершина “effect”, а його обсяг складають слова різних частин мови загальною кількістю 25 (двадцять п'ять) складових елементів:

Словотвірне гніздо з вершиною “effect” в англійській мові

вершина	I парадигма	II парадигма	III парадигма
<i>effect</i>	<i>effective</i>	<i>effectiveness</i>	<i>ineffectiveness</i>
		<i>ineffective</i>	<i>ineffectively</i>
		<i>effectively</i>	
	<i>effectible</i>	<i>ineffectible</i>	
	<i>effectual</i>	<i>ineffectual</i>	<i>ineffectually</i>
		<i>effectually</i>	
		<i>effectuality</i>	
	<i>effectuate</i>	<i>effectuation</i>	
	<i>effector</i>	<i>effectrix</i>	
	<i>effecter</i>		
	<i>effection</i>		
	<i>effecting</i>		
	<i>effected</i>		
	<i>effectless</i>		
<i>after-effect</i>			
<i>by-effect</i>			

Серед них іменників – одинадцять (11), прикметників – дев'ять (9), прислівників – чотири (4), дієслів – одне (1/2); 16 (шістнадцять) СЛ і 3 (три) парадигми.

Решту дериватів в досліджуваних мовах складають термінологічні номінативні утворення (наприклад, *ефект Зейгарник*, *гало-ефект*, *плацебо*

ефект, ефект метелика, ефект очікувань, side effect, greenhouse effect та інші), що створюють поле для окремого дослідження.

Висновки. Отже, словотвірні гнізда з вершинами “ефект” та “effect” мають розбіжності за загальною кількістю дериватів та їх частиномовною приналежністю (наприклад, відсутність дієслівних утворень в українській мові, більша кількість іменникових утворень в англійській мові тощо). Типовим засобом творення є суфіксальний в усіх досліджуваних мовах.

Таким чином, дослідження зіставного аспекту СГ в подальшому видається *перспективним*, оскільки дозволяє виконати декілька завдань: встановити межі та склад СГ у неблизькоспоріднених мовах, виявити словотвірні та мотиваційні відносини між складовими елементами гнізда, визначити та описати їх семантичну наповненість.

Список використаних джерел

1. ЕСУМ = *Етимологічний словник української мови: у 7 т. (т.2)* [уклад. О.С. Мельничук та ін.] (1982). Київ: Наукова думка.
2. Леміш, Н.Є. (2013). Категорія каузальності та специфічність її лінгвістичної реалізації. *Studia Linguistica: [зб. наук. пр.]*. (с. 87).
3. Немченко, В.Н. (1985). О синхронии и диахронии в словообразовании. *Филологические науки, № 5* (с. 49).
4. Русанівський, В.М., Тараненко, О.О. Зяблюк, М.П. та ін. (ред.). (2000). *Українська мова: енциклопедія* (752 с.). Київ: Українська енциклопедія.
5. Селіванова, О.О. (2003). *Сучасна лінгвістика і термінологія* (с. 565). Полтава: Довкілля.
6. Тихонов, А.М. (2003). *Словообразовательный словарь русского языка: в 4 т. [3-е изд.]*. (с. 42). Москва: Просвещение.
7. Ширшов, И.А. (2005). Явление декорреляции и синхронная производность. *Проблемы описания словообразовательных гнезд: [коллект. моногр.]* (с. 9). Москва.

8. OED = *Online Etymology Dictionary*. Retrieved from <http://www.etymonline.com>.

**Ю.В. Орлова, старший викладач
кафедри прикладної лінгвістики,
порівняльного мовознавства та перекладу
А.А. Зернецька, доктор філологічних наук, професор
декан факультету іноземної філології
НПУ імені М.П. Драгоманова**

АРХЕТИПНО-СИМВОЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ *ВІК ЛЮДИНИ* У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Когнітивна лінгвістика досліджує концепти як одиниці свідомості людини за допомогою лінгвістичних методів, а їх зміст – через семантику мовних знаків (Н. Арутюнова, Ю. Апресян, В. Карасик, В. Левицький, Р. Павільоніс, З. Попова, Й. Стернін та ін.). *Актуальними* стають дослідження питань зіставлення мовних одиниць, у змісті яких акумульовано соціально і культурно значимий досвід кожного етносу (*лінгвокультурологічний підхід*) (А. Вежбицька, С. Воркачов, В. Воробйов, В. Колесов, Ю. Степанов, М. Скаб, Т. Радзієвська та ін.). Одним з таких соціокультурних феноменів є вік людини (далі – ВК) (Ф. Ар'єс, Р. Батлер, Д. Бромлей, Є. Головаха, Е. Еріксон, І. Кон, О. Кронік, М. Мід, Н. Смелзер, М. Стельмахович, З. Фройд та ін.), що і кваліфікується як відповідний лінгвокультурний концепт (далі – ЛК) (А. Бабаєва, Ван Венцьзюань, І. Калюжна, Н. Крючкова, Ф. Марзук, Н. Мелехова, Н. Попова, К. Токко та ін.). Останнім часом лінгвоконцептологи роблять припущення, що ЛК має архетипно-стереотипну структуру (А. Корольова, О. Селіванова, Н. Стефанова та ін.), яка може бути досліджена шляхом реконструкції як архетипних уявлень етносів про вік людини